

Таким образом, использование выше предложенных видов трансформации учебного и научного текста в ходе самостоятельной работы способствуют тому, что студенты учатся осмысленно и самостоятельно работать с учебным материалом, научной информацией, использовать основы самоорганизации с тем, чтобы развивать в дальнейшем умение непрерывно повышать свою квалификацию.

Литература

1. Ковалевский, И. Организация самостоятельной работы студента / И. Ковалевский // Высшее образование в России. – 2000. – № 1. – С. 114–115.
2. Григорьева, А.К. Смысловое чтение учебного и научного текста: теория и практика : учеб. пособие / А.К. Григорьева, И.И. Московкина. – М. ФЛИНТА : Наука, 2017. – 176 с.

ФАРМІРАВАННЕ ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНАЙ КАМПЕТЭНЦЫІ ПРАЗ ВЫКАРЫСТАННЕ ВУЧЭБНАЙ, ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНАЙ, ДАВЕДАЧНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

*Зязюлькіна Вольга Сцяпанаўна,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі
ДУА “Сярэдняя школа № 4 г. Віцебска”*

На сучасным этапе рэалізуецца “сістэмна-функцыянальны, камунікатыўна-дзеясны, лінгвакультуралагічны і кампетэнтнасны падыходы да арганізацыі адукацыйнага працэсу па беларускай мове, у адпаведнасці з якімі навучанне, выхаванне і развіццё асобы ажыццяўляецца на аснове засваення не толькі прадметных ведаў, уменняў і навыкаў, а і ўніверсальных вучэбных дзеянняў, актывізацыі вучэбна-пазнавальнай дзейнасці вучняў, іх гатоўнасці да самаразвіцця і самаадукацыі” [16, с. 3]. Адной з задач вывучэння прадмета “Беларуская мова”, вызначаных адукацыйным стандартам, з’яўляецца “валоданне мовай як сістэмай захавання і перадачы каштоўнасцей культуры, як сродкам спасціжэння айчыннай і сусветнай культуры; здольнасць карыстацца культуразнаўчымі звесткамі ў працэсе маўленчых зносін (лінгвакультуралагічная кампетэнцыя)” [1, с. 102].

Рэалізацыю названай задачы дапамагае забяспечыць лінгвакультуралагічны падыход, звязаны з вывучэннем мовы праз прызму нацыянальнай і сусветнай культур. У навучанні праз моўныя факты і з’явы выяўляюцца асаблівасці культуры і мыслення народа, не толькі падаецца інфармацыя пра традыцыі, каштоўнасці, нормы і лад яго жыцця, але ў вучняў выпрацоўваюцца ўменні карыстацца атрыманымі ведамі ў працэсе камунікацыі, у пэўных жыццёвых абставінах. Вядома, што матэрыяльная і духоўная нацыянальная культура ўвасабляецца ў мове. В. фон Гумбольт першым звярнуў увагу на тое, што мова адлюстроўвае “дух народа”, што яна ёсць “само быццё народа”. [4, с. 7]. Вывучэнне мовы ў кантэксце культу-

ры народа адлюстроўваецца ў працах А.А. Быстровай, Г.М. Валочка, А.Д. Дзейкінай, Н.Л. Мішацінай, Л.А. Мурынай, Л.І. Новікавай і інш.

Тэарэтычная аснова лінгвакультуралагічнага падыходу, яго канцэптuallyя палажэнні, аўтарская методыка навучання беларускай мове на аснове лінгвакультуралагічнага падыходу, якая рэалізуецца праз сістэму практыкаванняў, распрацавана В.У. Зелянко. “Мова, дзякуючы сваёй кумулятыўнай функцыі, якая заключаецца ў назапашванні і захаванні культуразнаўчай інфармацыі, становіцца крыніцай узбагачэння духоўнага свету вучня, культурна-гістарычным асяроддзем, якое фарміруе адукаванага, высокамаральнага чалавека” [6, с. 3]. Выкарыстанне вучэбна-метадычных дапаможнікаў Вольгі Уладзіміраўны Зелянко “Навучанне арфаграфіі беларускай мовы ў 5–11 класах: тэорыя і практыка: манаграфія” і “Навучанне беларускай мове: лінгвакультуралагічны падыход” [5, 6] дазваляць настаўнікам значна разнастаіць сістэму практыкаванняў на ўроках па ўсіх тэмах праграмы. Адзінства навучальнай і выхаваўчай мэтай характарызуюць прапанаваныя практыкаванні, якія накіраваны на ўзбагачэнне духоўнага свету вучняў, абуджэнне іх цікавасці да традыцыйнай народнай культуры, веданнеўласных каранёў, беларускай этнаграфіі і гісторыі, з мэтай фарміравання асабістай пазіцыі ў ацэнцы нацыянальных і духоўных каштоўнасцей асобы.

Трэба адзначыць, што ў педагагічнай літаратуры прапаноўваюцца шматлікія метады і прыёмы працы над словам і тэкстам у лінгвакультуралагічным аспекце. Вельмі важна выпрацаваць сваю сістэму працы, выбраць метады і прыёмы, якія дапамогуць вырашаць пастаўленыя задачы ў адукацыйным асяроддзі свайго рэгіёну, горада, школы. Карыстаючыся зборнікамі беларускага фальклору, этнаграфічнымі нарысамі, навуковымі артыкуламі неабходна падбіраць зразумелыя вучням моўныя адзінкі, прапаноўваць розныя фальклорныя жанры (каляндарная і сямейна-абрадавая паэзія, казкі, паданні і легенды, прыказкі і прымаўкі, загадкі, замовы, сацыяльна-бытавая лірыка).

Эфектыўным сродкам з’яўляецца выкарыстанне пэўных матэрыялаў па этнаграфіі і фальклору ў выглядзе моўных практыкаванняў пры вывучэнні беларускай мовы. У кожныя вучэбныя заняткі неабходна ўводзіць культурна афарбаваныя моўныя адзінкі:

- найменні прадметаў і з’яў традыцыйнага беларускага побыту;
- міфалагізаваныя моўныя адзінкі, абрадава-рытуальныя формы культуры, замацаваныя ў фразеалагізмах, прыказках і прымаўках, прыкметах, павер’ях, замовах, загадках, песнях;
- сімвалы нацыянальнай культуры;
- тэксты як адзінкі культуры.

“Выхаваўчы патэнцыял народнай педагогікі можа быць з поспехам рэалізаваны найперш настаўнікамі беларускай мовы і літаратуры праз прыцягненне ў якасці сродкаў выхавання такога моўнага матэрыялу, як фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі, якія з’яўляюцца адлюстраваннем шматвяковай гісторыі

нашага народа, яго жыцця і побыту, разнастайных назіранняў за навакольным светам і ўзаемаадносінамі паміж людзьмі” [4, с. 5].

На ўроках беларускай мовы могуць стаць традыцыйнымі моўныя і лексічныя хвілінкі з выкарыстаннем народных выслоўяў, прыёмы: “Народная мудрасць” (дарэчнае выкарыстанне прыказак і прымавак), “Знайдзі прадмет” (па апісанні або малюнку назваць прадмет народнага побыту: калаўрот, трап-ло, гладыш, цэбар, магерка, намітка і г.д.), “Усмешка” (расказванне смяшы-нак, аўцюкоўскіх анекдотаў, небыліц), “Паэтычная хвілінка” (цытаванне ўрыўкаў з праявітых і паэтычных фальклорных і аўтарскіх твораў), “Разу-мовая размінка” (адгадванне загадак), “Філасофская паўза” (абмеркаванне праблемных пытанняў, разважанні аб ролі слова, мовы, нацыянальных тра-дыцый у сучасным жыцці), “Падарожжа ў мінулае” (выкарыстанне на ўроках беларускай мовы гістарычных і этнаграфічных звестак, на аснове якіх наву-чэнцы самі ствараюць уласныя тэксты (пераказы, сачыненні, эсэ, водгукі), што дазваляе не проста зацікавіць дзяцей незвычайнымі, унікальнымі фактамі, але і стварыць для іх спрыяльную развіццёвую прастору – абудзіць цікавасць да творчасці, навучыць адчуваць прыгажосць роднага слова). Вучні могуць весці літаратурныя дзённікі, альбомы “Залацінкі мудрасці”. Увесь моўны матэрыял, які выкарыстоўваецца на ўроку павінен уключаць у марфалагічны, граматычны словаўтваральны або сінтаксічны аналіз, усё за-лежыць ад тэмы, мэты і задач, акрэсленых на вучэбных занятках.

Матэрыял для пералічаных прыёмаў можна знайсці ў кнізе “Традыцый-ная мастацкая культура беларусаў. Віцебскае Падзвінне” [15]. Знаёмячыся з гэтым грунтоўным выданнем, вучні адкрываюць для сябе свет уласцівых на-шай мясцовасці каляндарных і сямейных звычаяў і абрадаў, жывое слова носьбітаў традыцый, бо аўтары стараліся максімальна захаваць і перадаць пісьмовымі сродкамі дыялектныя гаворкі, індывідуальную манеру выканан-ня, і, нават, адлюстравалі некаторыя невярбальныя сродкі камунікацыі. На-прыклад, у раздзеле “Народная проза” вучні пазнаёмяцца не толькі з узорами ўстойлівых жанравых форм (казак, легенд, былічак, вусных бытавых аповедаў), але і з па-за жанравымі дыскурсіўнымі формамі, дзе носьбіты традыцыі ў размовах са збіральнікамі разважаюць на важныя светапоглядныя тэмы: пра веру, звычаі, былы і сучасны быт. Так, звесткі з раздзелаў “Калян-дарныя звычаі і абрады” і “Традыцыйны народны тэкстыль” не толькі будуць карыснымі і цікавымі ў якасці моўнага матэрыялу на ўроках, але і могуць стаць падставай для грунтоўнай навукова-даследчай працы.

З пятага класа трэба заахвочваць вучняў карыстацца слоўнікамі і хрэстаматыйнай літаратурай, фарміраваць навыкі працы з даведачнай літаратурай. На дом па жаданні (а такіх заўсёды багата) вучні могуць атрымаць карткі, у якіх трэба дапісаць прыказкі і выканаць іх сінтаксічны разбор. (Дзе дружна... (там і хлебна). Дружны табун і... (ваўкоў не баіцца). Хто ў бядзе і ў вялікім няшчасці не быў... (той і праўдзівых прыяцеляў не знае). Не той друг, хто мёдам мажа, а той... (хто праўду кажа)). Для выканання гэтага задання рэкамендуецца звяр-

нуцца да “Слоўніка фразеалагізмаў” Івана Якаўлевіча Лепешава [10] або да кнігі “Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы”, складальнікам якой з’яўляецца Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі [2].

Заданні такога тыпу прымушаюць вучняў карыстацца не толькі падручнікам, але і адшукаць адказы ў слоўніках, фальклорных зборніках, розных вучэбных дапаможніках. Задача настаўніка – заахвоціць вучня самастойна выкарыстоўваць вучэбныя і энцыклапедычныя дапаможнікі ў навучанні.

Практыкуючы ўрокі, аб’яднанія адной культуралагічнай тэмай, напрыклад, масленічны тыдзень, велікодныя традыцыі, купальская варажба, калядныя абрады, агонь у народных традыцыях, святыя крыніцы, нельга абысціся без такіх выданняў, як “Сімваліка беларускай народнай культуры” Янкі Крука [9], “Беларускі народны каляндар” Аляксандра Юр’евіча Лозкі [11].

У старэйшых класах на ўроках мовы і літаратуры, а таксама пры арганізацыі даследчай дзейнасці актуальна выкарыстанне метаду лінгвакультуралагічнага аналізу. Для працы ў гэтым накірунку карысна звярнуцца да манаграфіі Алены Сяргееўны Дзядовой “Чалавек у люстэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі” [4], у якой дадзены лінгвакультуралагічны аналіз фразеалагічных і парэміялагічных адзінак беларускай мовы, якія рэпрэзентуюць псіхічны стан чалавека, яго эмацыйна-пачуццёвую сферу і разумовую дзейнасць. “Разгледжаны моўны матэрыял дапамагае не толькі вызначыць этнічную спецыфіку беларусаў як нацыі, але і прэзентуе духоўныя каштоўнасці і арыенціры нашых продкаў, адлюстроўвае традыцыйнае мысленне, якое абумоўлена культурна-нацыянальным светабачаннем і ментальнымі асаблівасцямі беларускага народа” [4, с. 147].

Паступова, крок за крокам, ідзе развіццё асобы вучня праз роднае беларускае слова і ўласную творчасць, бо вучыць – гэта не толькі далучаць да пэўных ведаў і каштоўнасцей свайго часу і старажытных часоў нашых продкаў, але і накіроўваць працэс пазнання вучняў да пошукаў шляхоў самастойнага здабывання ведаў.

Праз сістэматычнае выкарыстанне вучэбнай, энцыклапедычнай, даведачнай літаратуры педагогамі і вучнямі рэалізуецца асноўная задача – захаванне духоўных скарбаў нашага народа і перадача іх наступным пакаленням. Кожны урок павінен быць звязаны з жыццём, яго надзённымі праблемамі, з гісторыяй свайго народа, з найлепшымі дасягненнямі культурнай спадчыны, скіраваны на фарміраванне ў вучняў высокай моўнай культуры, спасціжэнне духоўных каштоўнасцей народа, выхаванне нацыянальнай самасвядомасці.

Літаратура

1. Адукацыйны стандарт вучэбнага прадмета “Беларуская мова” // Роднае слова. – 2009. – № 8. – С. 101-111
2. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / Склаў Ф. Янкоўскі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1992. – 491 с.
3. Валочка, Г. М. Лінгваметадычная сістэма развіцця звязнага маўлення школьнікаў пры навучанні беларускай мове / Г. М. Валочка, – Мінск, 2008. – 48 с.

4. Дзядова, А.С. Чалавек у люстэрку беларускай фразеалогіі і парэміялогіі: манаграфія / А.С. Дзядова. – Віцебск: ВДУ імя П.М. Машэрава, 2013. – 161 с.
5. Зелянко, В. У. Навучанне арфаграфіі беларускай мовы ў 5-11 класах: тэорыя і практыка: манаграфія / В. У. Зелянко. – Мінск: ІВЦ Мінфіна, 2016. – 194 с. ISBN 978-985-7133-93-2.
6. Зелянко, В. У. Навучанне беларускай мове : лінгвакультуралагічны падыход. 10-11 класы: вучэб.-метад. дапам. для настаўнікаў устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / В. У. Зелянко. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2011. – 136 с.
7. Катовіч, А. Зімовыя святы: нарысы / А. Катовіч, Я. Крук. – Мінск: Маст. літаратура, 2004. – 119 с.
8. Кірчук, І. І. Выхаванне на нацыянальных традыцыях: вучэб.-метад. дапаможнік для настаўнікаў, класных кіраўнікоў, выхавальнікаў, кіраўнікоў фальклорных і тэатральных гуртоў / І.І. Кірчук – Мінск: НІА, 2008. – 192 с.
9. Крук, Я. Сімволіка беларускай народнай культуры / Я. Крук. – 2-е выд. – Мінск: Беларусь, 2003. – 350 с.
10. Лепешаў, І.Я. Слоўнік фразеалагізмаў. У 2 т. Т 1. А – Л / І.Я. Лепешаў – Мінск: Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 672 с. Т 2. М – Я / І.Я. Лепешаў – Мінск: Беларус. Энцыклапедыя імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
11. Лозка, А.Ю. Беларускі народны каляндар / А.Ю. Лозка. – 2-е выд. – Мінск: Полымя, 2002. – 240 с.
12. Макаранка, Л. В. Дакрануцца сэрцам / Л. В. Макаранка, Я. А. Саўчанка. – Мазыр, 1994. – 210 с.
13. Мартынкевіч, С. В. Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы (5 – 6) класы / С. В. Мартынкевіч – Мінск:Выдавецкі цэнтр БДУ, 2010. – 104 с.
14. Маслова, В.А. Введение в лингвокультурологию: учеб. пособие / В.А. Маслова. – М.: Наследие, 1997. – 207 с.
15. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. Т. 2. Віцебскае Падзвінне / Т.Б. Варфаламеева, А. М. Боганева, М.А. Козенка і інш.; склад. Т. Б. Варфаламеева. – Мінск: Бел. навука, 2004. – 910 с.
16. Учебные программы по учебным предметам для учреждений общего среднего образования с русским языком обучения и воспитания. 10 класс (повышенный уровень). – Минск: Национальный институт образования, 2015. – с. 3-14
17. Учебные программы по учебным предметам для учреждений общего среднего образования с русским языком обучения и воспитания. 11 класс (повышенный уровень). – Минск: Национальный институт образования, 2016. – с. 3-11

ОРГАНИЗАЦИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПРИ РАБОТЕ С ТЕКСТОМ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

*Искрова Галина Емельяновна,
учитель английского языка
ГУО «Гимназия № 1 г. Горки»*

Чтение литературы на английском языке выполняет многие функции: развивает кругозор обучающихся, обогащает словарный запас, знакомит с культурой страны изучаемого языка, способствует развитию устной речи, развивает аналитические способности. Кроме этого, чтение художественной литературы развивает эстетическое сознание юноши или девушки, способствует воспитанию личности, формирует мировоззрение и подсказывает линию поведения, характерную для героев произведения. Одновременно литература расширяет пред-